

Ratko PERIĆ

400 GODINA ISUSOVAČKE UPORNOSTI U HRVATSKOM NARODU*

Sažetak

Ovo je autorovo predavanje u održano Zagrebu 6. 11. 2006. prigodom obilježavanja 400. obljetnice djelovanja isusovaca u hrvatskom narodu. Na početku navodi dramatični opis očevidca o Josipa Badalića istjerivanja isusovaca iz sjemeništa i gimnazije u Travniku 21. veljače 1945. Počeli su u Dubrovniku 1556. god., zatim nastavili u Zagrebu 1604. god., u Rijeci 1627. god., u Varaždinu 1632. god., u Požegi 1698. god., u Osijeku 1687. god., u Petrovaradinu 1683. god., u Splitu 1722. god., u Zadru 1865. god., u Travniku 1882. god., u Sarajevu 1890. god. Na kraju donosi popis 18 isusovaca koji su obilježili hrvatsku povijest i kulturu prije ukidanja Družbe 1773. god. te 9 njih koji su značajni u razdoblju nakon ponovne uspostave Družbe.

*Uvod.*¹ Družbu je Isusovu/*Societas Iesu* osnovao 27. rujna 1540. Papinim odobrenjem Ignacije Lojolski, koji je preminuo prije 450 godina. Popularno se zovu isusovci, latinski *jesuitae*. Imaju 4 zavjeta: čistoću, siromaštvo, posluš i raspoloživost Papi. Svrha Družbe: obrana i širenje vjere za dobro duša u kršćanskom životu i nauci putem propovijedanja, dijeljenja sakramenata, škole i tiska. U Hrvatsku su prvi put došli 1560. god. Uz prekide djelovali su do 1773. god. Eto 213 god. Zatim u novoj Družbi prvi preživjeli isusovac obnovio je zavjete 1820. god. Eto 186 godina do danas. Ukupno: 399 godina, eto 400.

Počinjemo s progonom, kako se i pristoji pravomu kršćaninu. Prema pisanu iskazu očevidca svjedoka, oca Josipa Badalića, isusovca, profesora hrvatskoga, latinskoga i ruskoga jezika u travničkoj gimnaziji, u noći između 21. i 22. veljače 1945. dogodilo se ovo što je zapisano: "U prvom

* Predavanje održano u Zagrebu 6. studenoga 2006. Sažetke na hrvatskom i engleskom priredio dr. Mato Zovkić.

¹ Prvi dio ovoga pregleda: "Obljetnice isusovačkih velikana Loyole, Ksavera, Fabera", u: *Obnovljeni život*, 2/2006., str. 187-199.

snu čujem kako netko teško lupa na vrata. Znam odmah da su partizani, u ovo doba inače nitko ne hoda naokolo, sve je veoma strogo. No što hoće?

Skočim slabo odjeven na hodnik i pitam tko je: 'Otvorite', glasi odgovor. 'Čekajte da se obučem'. Tu je bio jedan partizanski poručnik s dva vojnika. Taj isti poručnik s još jednim bio je neko vrijeme te večeri nešto prije 6 sati u malom sjemeništu i raspitivao se je o isusovcima i njihovoj centrali, tj. upravi u Zagrebu i u Rimu, no bez mnogo pojedinosti." Sad u tom noćnom susretu i u kratkom razgovoru s ocem Badalićem poručnik nastavi:

"Probudite svoje ljude, recite im neka se sprema i ponesu najnužnije za par dana, što stane u tašku: par rublja, brijaći pribor, cigarete... Dolje će vam se kazati ostalo." (...) "Ja, kao i drugi, držimo da ćemo u zatvor ili logor", veli otac Badalić.

"Nakon nekog vremena spremanja poručnik se vrati i veli da će nam biti pošteđen život, ne treba se bojati."

"U Božjim je sve rukama", odgovaram mu ja. "Opet se vratio, zove nas da treba poći. (...) Idemo van u noć. 'Gospode, čuvaj i blagoslovi kuću.' (...) Bog sve vodi i ravna. I mala skupina polazi. Uz oca Badalića tu je i brat Drago Ivasić koji nam je više puta spominjao kako je tada o. Badalić ponavljao: 'Te Deum laudamus' - Tebe Boga hvalimo!"

Dodemo u komandu mjesta u Šumeću, u kući Saloma Mike. (...) Jedan vojnik neprestano je uz nas. Naskoro se poručnik vrati i kaže nam: 'Potanko čut ćete kasnije, a da znate mi ćemo vas otpremiti na teritorij takozvane Nezavisne Države Hrvatske. Vi spadate onamo'.

Nastavlja Badalić: O. Rektor Jäger reče tada otprilike ovako, ali to sam prilično točno zapamtio: 'Za nas je ovo sve veoma bolno. Mi smo tu postavljeni od poglavara i ostali bismo tu vršeci svoju dužnost, a sada odlazimo protiv svoje volje i pokoravajući se samo sili. Ispovijedam kao na sudu Božjem pred koji će svi doći, da u ovom, radi čega nas krivite, nismo dali povoda niti smo što krivi. Mi smo posljednji doznali da se svijet povlači iz Travnika. Đake smo morali raspustiti jer nismo imali hrane više. Školu smo za njih svršili, a mislili smo, ako se mogne, pozvati druge. Mi sve ovo primamo iz Božje ruke, iz ljubavi prema Gospodinu našem Isusu Kristu, a ponavljam, da idemo protiv svoje volje, pokoravajući se sili.' To nije ništa uljepšano za pobudu, nego je o. Jäger doista tako govorio, premda se možda čini malo nevjerovatno. Ali to je bilo tako doista neobično i impresivno, da sam to vrlo dobro zapamtio", piše pater Badalić.

Isusovci se ovim neće proglašavati: "Mi mučenici." Ali kad netko napiše da su oni otišli ili napustili Travnik, onda će se naći isusovac koji

će takvomu kazati istinu u ljubavi da nisu “napustili” nego da su protjerani, kao što je to učinio p. Miljenko Belić.²

Rad u Travniku. Tako su nasilno završili svoj mirotvorni boravak i odgojno-obrazovni zadatak isusovci u Travniku, u 63. godini višestruko blagoslovljena djelovanja, od 1882. do 1945. god. A i kako bi drukčije završio jedan isusovac koji je pošao u Družbu Isusovu za Isusom da kao požrtvovni misionar ispuni Isusovu misiju?! Nije učenik iznad Učitelja. “Nije sluga veći od svoga gospodara. Ako su mene progonili, i vas će progoniti” (Iv 15,20), riječ je Gospodnja. I svaki je od njih odgajan da govori i postupa, kao rektor otac *Ivan Jäger* u Travniku, 1945. god.: da bude Bogu zahvalan što ga je našao dostojnim da trpi za ime Isusovo.

U godini 1943./44., tj. 7 mjeseci prije nego su fizički protjerani, u travničkom je sjemeništu bio 21 isusovac, profesor i odgojitelj (ne računajući u sjemeništu braću laike), djelatnici u 8 razreda, a bilo je 399 đaka.³ Isusovačka gimnazija slovila je kao najpoznatija i najpriznatija škola na onim prostorima i za Austro-Ugarske, i za Kraljevine Jugoslavije, i za Nezavisne Države Hrvatske. Ako nije bila na prvom mjestu, nije bila ni na trećem. Isusovci su oblikovali ne samo pamet i pamćenje svojih đaka, nego kudikamo više njihovo srce i karakter, savjest i rad, slobodu i ljubav. Da imaš u malom prstu sav pregled povijesti i sav pogled u budućnost, a nemaš savjesti u srcu, kakva ti je korist - pravo reci!

Josip Stadler, prvi nadbiskup u Sarajevu, pozvao je isusovce iz Austrije, odmah prve godine uspostave Vrhbosanske metropolije, 1881. - prije 125 godina. Oni su se spremno odazvali. P. *Erik Brandis* stigao je tjedan dana prije samoga Stadlera, u siječnju 1882. I odmah je počela gradnja sjemeništa i gimnazije, a ujesen 1882. započeo je rad i jedne i druge odgojno-obrazovne ustanove. U to su vrijeme sve župe u Bosni bile pod upravom otaca franjevac. Isusovci su se iz motiva razbora, ne želeći ulaziti u problem raspodjele župa, odlučili javiti seoskim učiteljima u pretežito katoličkim mjestima BiH, pitajući njihova mišljenja i preporuke o boljim đacima s obzirom na učenje i vladanje. Župnik je izdavao krsni list. Kad bi uprava sjemeništa primila izvještaje i isprave, rektor bi poslao pismo biskupima da odobre dolazak u sjemenište prijavljenih đaka, sjemeništaraca. Tako su se isusovci brinuli za duhovna svećenička zvanja i preporučivali ih biskupima uvodeći svjetovni kler u pastvu prema nacrtu Svete Stolice. Naravno i providnosno, i oni su između tih dječaka mogli novačiti

² M. BELIĆ, “Život i umiranje bosanskih franjevac pod križem. Nadopuna primjedaba o odlasku isusovaca iz Travnika g. 1945.”, u: *Obnovljeni život*, 3/2001., str. 391-392.

³ NADBISKUPSKA KLASIČNA GIMNAZIJA S PRAVOM JAVNOSTI U TRAVNIKU, *Izvišće za školsku godinu 1943-44.*, Sarajevo, str. 1-17.

svoje kandidate, koji bi se, završivši škole, vratili u službu sjemeništa i bogoslovije. Izabrani iz naroda, postavljeni za narod. Na primjer: Jurić, Jambreković, Krajinović, Filipović, Maslač, Marković, Badalić, Starčević, Vlahović i brojni drugi.

Brojni profesori i odgojitelji i tisuće đaka, svih vjera, prošlo je kroz travničku gimnaziju, treniralo se u razvijanju logičke misli, radilo na talentima, vježbalo u marljivosti da budu što korisniji članovi Crkve i građanskoga društva. Tako 63 plodne i milosne godine. U 50 godina, tj. od 1882. do 1932. izišlo je 635 gotovih maturanata iz Travnika.⁴ Kad su komunistički partizani izišli iz šume, uzeli su kulturu i literaturu iz toga sjemeništa 1946. god. u iznosu od oko 50.000 knjiga.⁵ Da su se barem njome okoristili!

Među spomenute maturante nije dospio *Petar Barbarić*, mostarski sjemeništarac, inače izvrstan učenik i još izvrsniji pitomac, koji je 2 mjeseca prije mature preminuo, 15. travnja 1897., na glasu svetosti, položivši isusovačke zavjete 3 dana prije smrti. Tijelo mu počiva u sjemenišnoj crkvi. Proces mu je beatifikacije pri kraju. Isusovačke je duhovne formacije i studija filozofije također blaženi *Ivan Merz*, kojemu je duh na oltaru, a tijelo leži u bazilici u Palmotićevoj.

Travnička crkva. Prije 120 godina, 1886., Stadler je u Travniku posvetio novu crkvu sv. Alojzija Gonzage,⁶ isusovačkoga bogoslova i zaštitnika studentske mladeži. U njoj je pribivalo svetoj misi i po 350 đaka sjemeništa, sve dok nisu došli šumski bezbošci i bez ikakva obzira i morala sve uništili. O njima piše dr. Pranjić, donedavni rektor, u svojoj knjižici: "U noći 22./23. veljače, partizani su provalili u Zavod i svih 29 isusovaca protjerali iz Travnika, kao da su to bili lopovi i ubojice, a ne narodni učitelji i dobrotvori. Morali su otići pješice prema Zenici, a nije im bilo dopušteno uzeti niti osobne stvari. U Vitezu je, prilikom tog povlačenja, poginuo njihov časni brat Martin Meglič, pa je tu i pokopan. U samom Zavodu je otpočela prava pljačka i pustošenje. Uzimao je što je tko htio i trebao, a što nisu trebali bacali su ili u Lašvu ili na hrpu pa to sve zapalili. Samo je ponešto od bačenoga mogao koji pobožni katolik krišom uzeti i odnijeti kući te čuvati kao dragu uspomenu (...). Međutim ni sekvestracijom, ni nacionalizacijom nije bila obuhvaćena sjemenišna crkva.

⁴ J. PREDRAGOVIĆ (prir.), *Travnički jubilej*, Sarajevo, 1933., str. 70-77.

⁵ I. ĆORUŠA, "Knjižnica Vrhbosanske bogoslovije", u: P. SUDAR - F. TOPIĆ - T. VUKŠIĆ (ur.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890.-1990.*, Sarajevo-Bol, 1993., str. 351.

⁶ P. PRANJIĆ, *Sjemenišna crkva u Travniku. Crkva mladih i za mlade*, Travnik, 2006., str. 9.

Pravno, ona je ostala u vlasništvu Nadbiskupije. No to je bilo 'pravno', a činjenično je ipak posve drugačije. Na crkvi se zapravo najgore osjetila pljačka i uništavanje. Izbačene su klupe, porušeni oltari, izvaljene ispovjedaonice, nestale su slike i kipovi, a od crkve je načinjena sportska dvorana. Komunistički odgajanim učenicima prepušteno je da se iživljavaju na prekrasnim orguljama. Počupali su iz njih svirale (njih skoro 900). Jedna dobra trećina ih je zauvijek nestala, ostale su polomljene, zgnječene, a sve prepuštene da po njima sjede golubovi... Najjadniji je izgledao sviraonik, čije su tipke na oba manuala jednostavno trule, a sve ispunjeno brlogom, perjem i prašinom."⁷ Iz ovoga vidiš što je isusovački razum i kultura, a što partizansko bezumlje i nekultura; što je isusovački humanizam, a što partizansko-komunistički vandalizam! Razumije se da su zametnuli trag tijelu P. Barbarića, koje je pronađeno 1998. god. u podrumu u zidu crkve.

Rad u Sarajevu. Nisu se isusovci zaustavili samo na radu u travničkom sjemeništu, nego su 1890. god. otvorili i bogosloviju, najprije tri godine u Travniku, a od 1893. god. u Sarajevu. Bogoslovija je trajala do 1944. god. I nasilno zatvorena. Ponovni pokušaj 1946. god. nije uspio. Kroz te 54 godine predavalo je 19 profesora isusovaca: 18 doktora i jedan magistar.⁸ U te 54 godine kroz bogosloviju je prošlo 516 bogoslova, od kojih su 363 zaređena za svećenike.⁹ Oko 70 % divna i duhovna uspjeha. Iz Hercegovine su bila 43 svećenika, od kojih četrnaestorica pravih mučenika za vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata.¹⁰ Između isusovačkih travničkih daka, odnosno sarajevskih bogoslova izašlo je dvanaest biskupa: Marko Alaupović, Smiljan Čekada, Dragutin Čelik, Petar Čule, Tomislav Jablanović, Marko Jozinović, Marko Perić, Severin Pernek, Alfred Pichler, Ivan Šarić, Mijo Škvorc i Matiša Zvekanović.

Hajke. Misliš da je i u mirna doba njihova boravka i rada u Travniku i u Sarajevu bilo bez napada, bez klevete i progona? Isusovci su se redovito nalazili između dva Isusova načela. Prvo: "Kad vas progone u jednome gradu, bježite u drugi" (I Isus bi se sklanjao svojim neprijateljima dok nije došao njegov čas). I drugo: "Tko god se, dakle, prizna mojim pred ljudima, priznat ću se i ja njegovim pred Ocem, koji je na nebesima" (Mt 10,32).

⁷ Isto, str. 11-13.

⁸ M. BELIĆ, "Rad isusovaca na filozofiji u Hrvata u 20. stoljeću", u: V. HORVAT (ur.), *Isusovci u Hrvata. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija "Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata"*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove Zagreb - Hrvatski povijesni institut Beč, Zagreb, 1992., str. 41.

⁹ M. HRŠKANOVIC, "Odgovornost, profesori i studenti Vrhbosanske bogoslovije. Travnik - Sarajevo 1890.-1990.", u: P. SUDAR - F. TOPIĆ - T. VUKŠIĆ (ur.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890.-1990.*, str. 464-486.

¹⁰ B. GOLUŽA (prir.), *Svjedoci vjere i rodoljublja*, Mostar, 2005.

Don Anto Paradžik, isusovački travnički dak i sarajevski bogoslov, piše: "Poznate su mi tri organizirane hajke na isusovce u kojima se išlo ne samo na njihovu eliminaciju iz kulturnog života, nego čak na izgon iz naših krajeva.

Prva je bila 1918. god. u doba velikog preokreta u našoj zemlji. Po raznim stranama održavala se zborovanja za izgon isusovaca.

Tako je i na skupštini Zagrebačkoga sveučilišta iznesen prijedlog o njihovu izgonu i mnogi su ga podržali. (...)

Četiri ili pet godina kasnije - 1923. - podigla se nova bura. Doznali Travničani da je njihov Zavod u opasnosti. Velika deputacija građanstva, sastavljena od katolika, pravoslavaca, muslimana i židova krenula je u Sarajevo na obranu isusovaca, gimnazije i sjemeništa. Odbijen je i taj nasrtaj.

Treća hajka mislim da je bila 1939. - ja sam tada bio student Sarajevske bogoslovije. Po Sarajevu se naveliko kupili potpisi građana za dokinuće isusovačkih zavoda i za izgon svih članova njihova reda na otok Vis. Hvala Bogu i taj je napadaj ostao bez uspjeha."¹¹

Isusovci su svojom upornošću uspjeli i nakon rata 1945. očuvati redovničku zajednicu u bogosloviji. Bogoslovija je ponovno otvorena 1969. god. uz pomoć isusovaca. God. 1972. prešli su u samostalnu zajednicu na Grbavici, gdje i danas rade, iako im gradske vlasti ne daju gradnju crkve. Bila im je povjerena i župa Borovica, koju su predali Nadbiskupu 1989. god. Jedan isusovac radi u Nuncijaturi u Sarajevu.

400 godina duhovne upornosti. A ta je Družba Isusova nazočna i djelatna u hrvatskom narodu već 440 godina, izuzev onih 40 kada Družbe službeno nije bilo (1773.-1814.). Prvi hrvatski isusovac bio je neki Stjepan Dimitrević (1553.), Dalmatinac, još za života utemeljitelja Družbe p. Ignacija Lojolskoga.¹² U prvih dvadeset godina (1553.-1573.) u Družbu je stupilo 13 kandidata, ali nijedan nije djelovao u Hrvatskoj.¹³

Isusovci su na ovim pograničnim dijelovima, do svoga ukinuća, osim u Dubrovniku, uspjeli uspostaviti gimnazije još u nekoliko drugih hrvatskih gradova: u Zagrebu, Rijeci, Varaždinu, Požegi, Osijeku i Petrovaradinu. Protiv svih zala ovoga svijeta borili su se pameću, logikom, kulturom, duhom, uz pomoć milosti Božje i Isusovih načela u Evangelju. I sviješću o evangelizaciji, o katehizaciji, o misijama, tj. savješću poput Pavlove: "Jao meni ako evanđelja ne navješćujem!" (*1 Kor 9,16*). Jer duh je jači od bilo kakva ljudskoga oružja i zla.

¹¹ A. PARADŽIK, "Moja sjećanja na travničko sjemenište i gimnaziju", u: P. SUDAR - F. TOPIĆ - T. VUKŠIĆ (ur.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890.-1990.*, str. 23.

¹² M. VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, Zagreb, 1969., svz. I., str. 3.

¹³ *Isto*, str. 8.

Ono što je za isusovce karakteristično jest činjenica neprestana počinjanja: pik, iznova! Kroza svih ovih 400 godina njihove Družbe u hrvatskom narodu:

Gdje su god došli i zaustavili se, imali su teških muka da počnu;

Gdje su god započeli, imali su gorkih okapanja da nastave;

Gdje su god nastavili, imali su velike prijetnje da prestanu djelovati, nakon 7, 15, 20 god.;

Gdje su god prestali boraviti i djelovati, čekali su poziv na povratak i opet iznova;

Gdje su god počeli opet djelovati, pogadala ih je ista sudbina novih prestanaka i novih početaka. Kao da im je utemeljitelj imao moto, ne *Ad maiorem Dei gloriam* - Sve na veću slavu Božju, nego *Nunc incipiam* - Sad ću početi. Nisu samo u pojedinim mjestima počinjali i prestajali, nego je i cijela Družba nakon 233 godine životna djelovanja, morala prestati ne samo djelovati nego i postojati, odlukom Svetoga Oca, 1773. god. Te je godine ukinuta jedna od najmoćnijih duhovnih organizacija u Crkvi. Tim je Papinim dekretom, izdanim pod pritiskom svjetovnih vladara, ukinuto 39 isusovačkih provincija, 61 novicijat, 84 skolastikata, 176 sjemeništa, 273 misije, 335 rezidencija, 679 kolegija, među njima i svih šest na našem hrvatskom tlu. Red je brojio 22.589 članova: skolastika, bogoslova, braće, a najviše svećenika - 11.293, od kojih najbrojniji bijahu profesori po gimnazijama i učilištima.

Ponovno su rođeni, Papinim dekretom, i počeli živjeti 1814. god., nakon 40 pustinjčkih godina, kao da se nije ništa dogodilo. I danas su jedan od najvećih redova u Katoličkoj Crkvi, pa i po broju svojih članova (19.850). Uporni i nepopustljivi; ustrajni i strpljivi; otporni i postojani; načelni, odlučni i dosljedni. Nabrojio sam devet značajki, a mogao bih još toliko slična značenja: s upornim "sad počinjem", kao da se nije ništa dogodilo. Ravnodušni poput poslovice: "U dobru se ne ponesi a u zlu se ne poništi!" Neću ja reći da su svi oni takvi. Ima dvica, trica, četvrtica, petica - valjda i pokoja jedinica. Govorim o Družbi kao zajednici, instituciji, misiji, projektu. Evo jednoga očigledna uzorka.

DUBROVNIK.¹⁴ To je bilo prvo hrvatsko mjesto koje je primilo isusovce. I oni su sami bacili oko na tu hrvatsku bazu i katoličku oazu, odakle su mislili dalje u misije - na Istok. Ali pogledaj koliko su jada pregrmjeli preko glave samo u tom katoličkom Dubrovniku. To bi mogao biti primjer i za druge gradove.

Godine 1556. sv. Ignacije, utemeljitelj Družbe Isusove, planira osnovati Kolegij u Dubrovniku, ali te godine umire, prije 450 godina. Jedan

¹⁴ ISTI, *Isusovci i hrvatski narod*, Zagreb, 1987., svz. II., str. 1-128.

od pariških Ignacijevih kolega, Nikola Bobadilla, djeluje godinu i pol dana u Dubrovniku, 1560.-1561. I vraća se u Rim. Neuspjeh prvi, ali oni u duši spremni na povratak i drugi početak.

Godine 1575.-1576. borave u Dubrovniku 2 isusovca, jedan je od njih glasoviti Julije Mancinelli.¹⁵ Planira se kolegij, ali nema financija. Dubrovačka vlastela bogata, a "škrta". Neuspjeh drugi, isusovci napuštaju i čekaju novi poziv.

Godine 1583. i Vijeće Republike i nadbiskup žele dječjačko sjemenište i htjeli bi ga povjeriti isusovcima, ali general reda procjenjuje da nema materijalne podloge i povlači isusovce u Rim. Neuspjeh treći, a isusovci ne zaboravljaju Dubrovnik.

Godine 1604. opet nadbiskup, sa zaledem Senata, piše u Rim tražeći isusovce. Nastao je škandal kada se doznalo da ih Senat ne želi. Uz nekakve isprike Senata, rezidencija je isusovačka ipak počela djelovati, već 1608. god. zatvorena, a isusovci povučeni u Rim, jer nisu imali od čega živjeti u bogatom Dubrovniku. Neuspjeh četvrti, ali misliš da su oni odustali?

Godine 1608., do nekoliko mjeseci nakon povlačenja iz Dubrovnik, dolazi u grad isusovac Bartol Kašić, Pažanin. Kad se predstavio knezu Jeronimu Crijeviću, ovaj mu je rekao: "Divim se mudrosti Vašega Generala koji vas je poslao u naš grad, a da vas Senat nije pozvao!" A zaboravio knez Cerva da je Republika napismeno tražila isusovce čim su oni nekoliko mjeseci prije toga napustili Dubrovnik. Ali kako će se knez sjećati, kad su kneževi bili birani samo na mjesec dana knezovanja! I knez nastavlja p. Kašiću: "Zamoljeni ste, dakle, da sijete razdor među nama u Senatu?" Kašić njemu mirno odgovara: "Daleko je to od nas! Naprotiv! Mi ćemo zavadene miriti, ako nastanu razmirice!"

U takvim uvjetima p. Kašić djeluje 4 godine s nekim drugim isusovcima. General ukida rezidenciju zbog neuvjeta. Opet neuspjeh, ali se isusovci ne okanjaju Dubrovnik.

Godine 1619., opet na poziv mjerodavnih, jezuiti otvaraju školu, privatnu, koja djeluje 20 godina, do 1639. god. Iz te je škole Stjepan Gradić, koji će pomoći osnivanju kolegija. Neuspjeh šesti, ali se isusovci i dalje ne daju.

Godine 1638. jedan je dubrovački građanin bez znanja Senata na dražbi kupio kuću isusovačkim novcem za isusovce, gdje su inače oni stanovali. Senat se tako naljutio, na toga Tomu Latinčića, da mu je presudio smrt, ako kuću iznajmi ili proda. Gospari su otvoreno govorili da će

¹⁵ ISTI, *Isusovci i hrvatski narod*, svz. I., str. 20.

“doskora odletjeti iz Dubrovnika ta lukava čeljad”, tj. isusovci. Jesu oni lukavi, ali lukavi lukavošću poput zmije, kako je preporučivao Gospodin Isus (Mt 10,16). Lukavi u čuvanju glave, duše, bitnih stvari, ispred neglavnih i nebitnih. A da je Isus tada hodao po Dubrovniku, rekao bi: Idite i kažite onoj lisici Republici... (usp. Lk 13,32). Neki su ih branili riječima: “Nikada se Republika nije nabacila tolikom uvredom ni na same Turke, heretike i Židove, kakvom je pogrdena Družba Isusova u Tomi Latinčiću.”¹⁶ Problem je dospio pred Generala Družbe i nije bilo druge nego dokinuti školu i rezidenciju i povući isusovce u Rim. Neuspjeh sedmi, ali oni smišljaju kako opet početi gdje su stali.

Dubrovački isusovac, iz bogate obitelji, Marin Gundulić, ostavio je još 1634. god., prije svojih doživotnih zavjeta, zakladu za kolegij, i to 12.000 zlatnih škuda za zgradu, i 6000 zlatnika za uzdržavanje profesora i daka. Slušaj ovu: novac je ležao na gradskoj banci 28 godina, glavnica narasla na 44.000 zlatnika, ali ni kolegija, ni profesora, ni daka. Neuspjeh osmi. Čeka se čas da se usklade svjetovni i duhovni pogledi, volja Božja i volja Republike.

Godine 1662. gradnja je kolegija kasno počela zbog prepirke s Vijećem umoljenih, koji su bili neumoljivi. Sve sretno pošlo, ali samo 5 godina trajalo. Neuspjeh deveti.

Godine 1667. Bog dađe potres, kakva nije bilo u povijesti Dubrovnika. Potres koji je razorio gotovo cio grad, pretvorio ga u nevidenu ruševinu i pokopao oko 3 tisuće ljudi, od njih 6000, a nastali požar grickao je kroz 20-ak dana neprocjenjivo materijalno i kulturno blago što je stoljećima skupljano. Požaru su u njegovu razornučinu pomagali nadošli pljačkaši. Srušeno i ono malo od kolegija što je bilo započeto. Neuspjeh deseti. Ali oni se ne daju.

Od godine 1671. ipak isusovačka škola djeluje kao da potresa nije ni bilo. Zgrada Kolegija završena je konačno za 25 godina - 1696. Dakle 140 godina povuci - potegni; pokreni - prestani! I onda 77 kontinuiranih godina rada u Kolegiju. Na vrhu stepenica Kolegija bio je sve do 1778. god. natpis *Collegium Societatis Iesu* - Kolegij Družbe Isusove, a od tada do sada, po odluci Maloga vijeća, samo *Collegium Rhagusinum*.¹⁷

Godine 1773. Papa dokida isusovce, sva imovina prelazi u ruke mjesnih biskupa. Isusovci su razriješeni sva četiri zavjeta: mogli su prijeći u dijecezanske svećenike, ili koje druge redovnike... Neuspjeh jedanaesti, ali samo 40 godina.

¹⁶ ISTI, *Isusovci i hrvatski narod*, svz. II., str. 45-46.

¹⁷ R. ČAVEC, “‘Collegium Rhagusinum’ u Dubrovniku do ukinuća isusovaca 1773.?, u: *Religioni et bonis artibus*, Dubrovnik-Zagreb, 1996., str. 33-46.

Družba se ponovno uspostavlja u Crkvi, 1814. - 40 godina nakon ukinuća. Jedini isusovac koji je u Dubrovniku preživio ukinuće bio je o. Stjepo Bašić. On je 1820. obnovio zavjete. Umro je 1826. god. u 90. godini života. Dubrovnik će biti opet prvi u Hrvatskoj, koji će primiti isusovce, tridesetak godina nakon obnove.¹⁸

Bilo je to ovako. Isusovci dolaze, zapravo prolaze kroz Dubrovnik u veljači 1841. Ostaju mjesec dana na putu u Albaniju. Propovijedaju, ispovijedaju. Narod oduševljen. Nakon dvije godine djelovanja u Skadru, kuća im srušena, a njih trojica - Basile, Quagliata i Bartoli, u progon. Dubrovački biskup i trebinjski administrator A. Giuriceo poziva ih za trajno u Dubrovnik, ali nije dočekaao njihov dolazak, jer je u ožujku 1842. umro. Njegov nasljednik Jelderlinić poziva ih i dolazi o. Basile iz Albanije, 1843. god. Biskup, koji je ujedno trebinjski administrator, šalje ih u trebinjsku biskupiju. Dvojica njih, Basile i Ayala, otvaraju misiju u Gracu kod Neuma. Tu ostaju 7 godina, do 1852. god.

Isusovci su u trebinjskoj biskupiji djelovali 7 stalnih godina i još koju godinu kao pučki misionari i vizitatori. Sve su obavljali na hrvatskom jeziku, držali malo sjemenište u Gracu kod Neuma, odgajali mladiće i petoricu poslali na daljnje školovanje u Italiju da postanu svećenici. Ostavili su nam opisane razne crkvene osobe, događaje, običaje, uspjehe i neuspjehe. I ostavili najljepšu uspomenu u narodu.¹⁹ Trebinjska je biskupija bila prvi prostor sustavna isusovačkog djelovanja nakon njihove ponovne uspostave.

Godine 1853. ponovno preuzimaju upravu sjemeništa u Dubrovniku i ujedno su profesori na gimnaziji. To je potrajalo 15 godina, do 1868. god. kada su udaljeni carskim dekretom iz gimnazije. Neuspjeh dvanaesti. I onda slijede ovakvi podnaslovi: Kolegij je raspršen, nastaje rezidencija, ostaju progoni; Prvo udaljavanje iz sjemeništa 1869.; Ponovno u sjemeništu od 1876.; Drugo udaljavanje iz sjemeništa 1887.; Ponovno samo rezidencija; Obrana vremenitih dobara; Napokon svoji na svome.²⁰

Uz manje ili veće prekide, u smjenama s biskupijskim klerom, sve do 1991. godine, tj. od 138 godina isusovci ravnaju školom i sjemeništem kroz 72 godine.²¹ Kroz mnoge nam je nevolje. Pik iznova! I danas imaju poneki predmet u klasičnoj gimnaziji u sjemenišnoj zgradi.

¹⁸ V. MIKLOBUŠEC, "Drugi dolazak isusovaca u južnu Hrvatsku", u: *Obnovljeni život*, 2/2006., str. 137-160 i 3/2006., str. 261-288.

¹⁹ M. KORADE, "Izvještaji isusovačkih misionara iz XIX. st. o Istočnoj Hercegovini", u: *Vrela i prinosi*, 14/1983., str. 118-154.

²⁰ V. MIKLOBUŠEC, "Drugi dolazak isusovaca u južnu Hrvatsku", u: *Obnovljeni život*, 3/2006., str. 271-277.

²¹ P. M. RADELJ, "Skice za povijest Biskupskoga sjemeništa (1850.-1991.) i Klasične gimnazije Rudera Boškovića u Dubrovniku (1948.-1996.)", u: *Religioni et bonis artibus*, str. 47-78.

Napadi. Kroza sve ovo vrijeme, osobito polovicom 19. stoljeća, isusovci su i u Dubrovniku i u Hrvatskoj nailazili na oštru oporbu i protivnike. Kad su talijanski isusovci kao pučki misionari u Varaždinu napadnuti da su stranci i da su neprijatelji Hrvata, onda im je otac Ayala, koji je odlično govorio hrvatski, odgovorio ovim pavlovskim rječnikom i stilom, 1858. god.: “Kad smo mi ili kao pučki misionari ili kao nastavnici potakli Hrvatski narod da se odmetne od svoje hrvatske zastave? Ja sam naučio vaš jezik te se ponosim i dičim da vam u ovom jeziku mogu saopćiti svoje misli, a u vašem srcu pobuditi plemenita čuvstva da prigrle krjepost. Nijedan se narod ne stidi svog jezika, ja se pak dičim hrvatskim jezikom te se nadam da ću kod Hrvata sklopiti svoje oči - umrijeti... Misionar služi se jezikom da saopći svoje misli i nastoji da ljubi sve, bili oni koje god stranke ili mišljenja, a da sve predobije za Isusa Krista. Jezik je sredstvo komunikacije i nije svrha samom sebi, već se misionar njime služi da traži duše i za njih žrtvuje samoga sebe bez razlike na narod i jezik, jer svima je jedan Gospodin.”²² Dostojno imena isusovačkoga.

Zadržao sam se na Dubrovniku, a ovako bi se moglo reći o svakome gradu. Samo ćemo o još jednome.

ZAGREB.²³ Od 1604. do 1612. god. djeluje isusovačka misija. Gimnazija djeluje 167 godina: od 1607. do 1773. Obično je bilo godišnje oko 350 daka, ali u nekim godinama broj daka znao je dosegnuti do 600, čak i do 700. Iz toga kolegija izišlo je 428 redovničkih zvanja, a dijecezanskih svećenika obično je bilo 25 godišnje.

Sveučilište se otvara 1669. god., s više fakulteta, filozofskim i teološkim, pravnim, opet zaslugom otaca isusovaca.

Za nove Družbe isusovci u Zagreb dolaze 1855. god. kao pučki misionari. Od te godine do 1900. god. održali su 1200 misija u Hrvatskoj.²⁴ Misije traju obično po tjedan dana. Izračunaj.

God. 1860. Zagreb službeno odbija dolazak isusovaca. “Hrvatski je sabor zbog bojazni od eventualne germanizacije, kao i određenog stava tada nadmoćne liberalne struje u Saboru, godine 1861. izglasao zakon prema kojemu isusovci ne mogu biti učitelji na gimnazijama u Hrvatskoj.”²⁵

²² V. MIKLOBUŠEC, “Drugi dolazak isusovaca u južnu Hrvatsku”, u: *Obnovljeni život*, 2/2006., str. 157-158.

²³ M. VANINO, “Zagrebački kolegij”, u: ISTI, *Isusovci i hrvatski narod*, svz. I., str. 77-508.

²⁴ M. KORADE, *Isusovci i hrvatski narod - nekad i danas*, Zagreb, 1989., str. 242.

²⁵ A. SZABO, “Hrvatska javnost 19. stoljeća i njezini odnosi prema isusovcima”, u: V. HORVAT (ur.), *Isusovci u Hrvata*, str. 241.

Isusovci su se mogli u Zagrebu nastaniti tek 1902. god.²⁶ I to baš u Palmotićevoj gdje je podignuta bazilika. Od 1909. god. imaju svoju Hrvatsku misiju kasnije viceprovinciju i danas provinciju. "Malda ne protjeraše isusovce i 1918. i 1933. I umjetnička, književna djela kao i Kumičićeva *Urota* i školski udžbenici i živa riječ nastavnika prikazivahu redom isusovce kao nenacionalne, antihrvatske odnosno antidržavne elemente."²⁷

Navodim još samo mjesta i godine u kojima su isusovci djelovali.

RIJEKA:²⁸ isusovačka rezidencija: 1627.-1631., a 1631.-1773., tj. 142 godine isusovci su držali Kolegij, gimnaziju s internatom.

VARAŽDIN:²⁹ isusovačka rezidencija: 1632.-1678. a kolegij: 1678.-1773.

POŽEGA:³⁰ isusovačka rezidencija: 1698.-1731., kolegij: 1731.-1773.

OSIJEK:³¹ gdje su imali rezidenciju: 1687.-1773. Danas ondje vode gimnaziju.

PETROVARADIN:³² isusovci su imali rezidenciju: 1683.-1773.

SPLIT: od godine 1722. nadalje. Zatim ponovno 1879. nadalje.

U ZADAR dolaze 1865.

Znak osporavan. Za Isusa je stari Šimun, prorok, prorekao da će biti znak osporavan: *signum cui contradicetur*. I do Hrvata je, među kojima je Družba Isusova s toliko požrtvovnosti bila djelovala u prva dva stoljeća svoga opstanka, dopro antijezuitski mentalitet 19. st. Spomenimo samo Preradovićevu *Pjesmu Dubrovniku*, u kojoj pjesnik crno zrno Lojollovo smatra za grad većom nesrećom negoli je bila velika "trešnja" 1667. god.³³

*A za ovim gorje nego ovo
Stoput gorje, jer bijaše novo,
Ono crno sjeme Lojollovo
I rodi ti jadom i čemerom*

*Zlo te snade po zlokobnu času;
A ko dobro najveće na glasu:
I po tvojoj zemljici se rasu,
Stoput većom nego potres mjerom.*³⁴

²⁶ Isto, str. 240.

²⁷ I. FUČEK u Uvodu u: M. VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, svz. I., str. XXXIII. (vidi bilješku 28, str. XXXIV).

²⁸ M. VANINO, "Riječki kolegij", u: ISTI, *Isusovci i hrvatski narod*, svz. II., str. 129-321.

²⁹ ISTI, "Prinosi povijesti varaždinske gimnazije XVII. i XVIII. stoljeća", u: *Vrela i prinosi*, 2/1933., str. 122-164. ISTI, "Varaždinski kolegij", u: ISTI, *Isusovci i hrvatski narod*, svz. II., str. 323-500.

³⁰ ISTI, "Požeški kolegij", u: ISTI, *Isusovci i hrvatski narod*, svz. II., str. 501-691; T. MATIĆ, "Isusovačke škole u Požegi (1698.-1773.)", u: *Vrela i prinosi*, 5/1935., str. 1-61.

³¹ ISTI, *Isusovci i hrvatski narod*, svz. I., str. 46.

³² J. PREDRAGOVIĆ, "Isusovci u Petrovaradinu 1693.-1773.", u: *Vrela i prinosi*, 9/1939., str. 1-49.

³³ I. FUČEK u Uvodu u: M. VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, svz. I., str. XXXIII.

³⁴ P. PRERADOVIĆ, "Pjesma Dubrovniku", u: *Dubrovnik*, 1/1849., str. 163-166.

Odškolovali kroza stoljeća u gimnazijama na stotine i tisuće prvoklasnih intelektualaca, odgojiti na tisuće kandidata na svećeništvo, obilježiti društvo kulturom rada, marljivosti, klasičnosti, stvarajući od divljaka pitomca, od sirovine obradeni materijal, od uličara sveučilištarca, i onda napisati onakve sarkastične stihove može samo arogant i ignorant.³⁵

Istaknutiji isusovci - navodimo ih 25 iz ovih 400 godina:

Iz perioda prije ukinuća značajni su ovi isusovački kulturni djelatnici:

1. Bartul Kašić, Pažanin, (1575.-1650.), lingvist, prevoditelj;
2. Jakov Mikalja, moliški Hrvat, (1600.-1654.), profesor, lingvist;
3. Juraj Habdelić, Zagrepčanin, (1608-1678.), hrvatski književnik;
4. Juraj Ratkaj, Veliki Tabor, (1612.-1666), religiozni pisac, povjesničar;
5. Ardelio della Bella, Talijan, (1655.-1737.), linguist, leksikograf;
6. Juraj Mulih (1694.-1754.), teolog, misionar, čudotvorac, "svetac" (p. Fuček);
7. Antun Kanižlić, Požežanin, (1699.-1777.), ekumenist, književnik;
8. Ferdinand Konščak, Varaždinec, (1703.- 1759.), misionar, geograf, kartograf;
9. Franjo Ksaver Pejačević, Osječanin, (1707.-1781.), teolog, ekumenist;
10. Ruder Bošković, Dubrovčanin, (1711.-1787.), matematičar, atomski fizičar;
11. Ivan Matija Matijašević, Dubrovačanin, (1714.-1799.), religiozni pisac, arhivar;
12. Rajmund Kunić, Dubrovčanin, (1719.-1794.), pjesnik, prevoditelj;
13. Andrija Blašković, iz Ivanića, (1726.-1796.), arheolog, povjesničar;
14. Brne Džamanjić alias Bernardo Zamanja, Dubrovčanin (1735.-1820.), književnik;
15. Franjo Bruna, Zagrepčanin, (1745.-1817.), astronom, matematičar i fizičar;
16. Josip Franjo Domin, Zagrepčanin, (1754.-1819.), prirodoslovstvenik.

³⁵ Čuo sam jedan ovakav slučaj, koji stavljam u bilješku, a mogao sam i u sam tekst. Neki se maturant, nakon položene mature, odlazeći iz odgojno-obrazovne ustanove, koju su vodili isusovci, okrenuo i pljunuo na zgradu sjemeništa i gimnazije. Živa istina. Pljunuo na tanjur iz kojega je jeo, na katedru s koje je bio poučavan, na zidove kapelice u kojoj se ispovijedao i pričesćivao, na časne sestre koje su ga hranile i prale, na profesore koji su ga poučavali da ne pljuje ni na ulicu, kamoli na vlastitu kuću, na poglavare koji su sve poduzimali da ga oduče od pljuvanja. Eto nisu uspjeli jer on sve četiri godine nije htio postati pitomac, nego je ostao divljan! I unatoč tomu uvjeren sam da bi ga isusovci opet primili, od počovjeka, intelektualca, kršćanina.

Iz perioda nakon obnove Družbe, od 1850. do danas:

1. Vinko Basile, Sicilijanac, (1811.-1882.), misionar, propovjednik;
2. Erik Brandis, Austrijanac (1834.-1921.), profesor u Travniku, prirodoslovac;
3. Aleksandar Hoffer, Slovenac (1839.-1914.), proučavatelj povijesti Bosne;
4. Milan Pavelić (1878.-1939.), pjesnik, prevoditelj crkvenih himana, pjesama...;
5. Miroslav Vanino, Zagrepčanin, (1879.-1965.), profesor, povjesničar;
6. Petar Perica, Makaranin, (1881.-1944.), pjesnik, profesor, mučenik;
7. Franjo Šanc (1882.-1953.), filozof;
8. Stjepan Krizin Sakač, Križevčanin, (1890.-1973.), povjesničar;
9. Ante Gabrić, Metkovčanin, (1915.-1988.), veliki misionar.

Zaključak. U Hrvatskoj provinciji ima danas 138 isusovaca, svećenika i braće, na 10 mjesta ili samostana. Premda nisu brojni kao neki drugi redovi, na primjer franjevci (486), ipak oni su u Hrvatskoj jedini red, koji drži jedan fakultet - Filozofski, od 1989. (1937. kao Filozofski institut) dapače još jedan - Filozofsko-teološki, dapače još jedan - Odjel za kršćanski nazor. I gimnaziju u Osijeku. Sve donedavno bili su odgovorni za Dječjačko sjemenište na Šalati i za Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju. Kao i za sjemenište i gimnaziju u Dubrovniku. Ima ih u misijama, rade u izdavačkoj djelatnosti, na TV-u i radiju, na župama, u katehezi. Daju duhovne vježbe i vode župne misije. Obilježje njihova redovničkog djelovanja jest apostolat riječi i pera, odgoj mladeži, meditacije i misije te obraćenje pogana.

Izdaju popularni *Glasnik Srca Isusova i Marijina* i časopis za filozofiju i religijske znanosti *Obnovljeni život*.

Želimo im sretne nove obljetnice i nova blagoslovljena stoljeća!

FOUR HUNDRED YEARS OF JESUIT PERSISTENCE IN CROATIAN PEOPLE

Summary

The author is bishop of Mostar-Duvno and this is his conference given in Zagreb on November 6, 2006 commemorating four hundred years of Jesuit activity in Croatian people. At the beginning he quotes the description of enforced

departure of Jesuit community from Minor seminary in Travnik on February 21st, 1945 as depicted by eye witness Fr. Josip Badalic. They began at Dubrovnik in 1556. They opened their mission at Zagreb in 1604, at Rijeka in 1627, at Varazdin in 1632, at Požega in 1698, at Osijek in 1687, at Petrovaradin in 1683, at Split in 1722, at Zadar in 1865, at Travnik in Bosnia 1882 and at Sarajevo in 1890. The author lists 18 significant members of their order who contributed in large measure to Croatian history and culture before the abolition of the Society in 1773 and nine after the restoration of their order.